

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE ARTE BUCUREȘTI

TEZĂ DE DOCTORAT

Coordonator,

Prof. univ. dr. Constantin Aslam

Doctorand,

MOLNAR CRISTINA MARY

BUCUREȘTI

2022

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE ARTE BUCUREȘTI

COPILUL ÎN SUFERINȚĂ.
ABORDĂRI ARTISTICE CU SCOPURI EDUCAȚIONALE

Prof. coordonator,

Prof. univ. dr. Constantin Aslam

Doctorand,

MOLNAR CRISTINA MARY

BUCUREȘTI

2022

Cuprins

Introducere	2
Capitolul I. Copilul în suferință. Precizări conceptuale și terminologice.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.1.Perspectivă interpretativă complementară.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.2. Copilul în suferință în era digitală.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.3. Mari personalități și bibliografii.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.4. Modele de fișe personale ale elevilor. Abordare istorică și comparativă.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Cap. II Ghidul profesorului de educație plastică în gimnaziu.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Prezentare.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.1.Punctul.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.2.Linia	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.3.Pata.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.4. Forma	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.4.1.Forma naturală.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.4.2.Forma plastică	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.4.3.Forma decorativă/stilizată	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.5.Culoarea	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.5.1.Semnificații/simboluri ale culorilor.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.5.2.Nonculori.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.6.Ritmul plastic	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.6.1.Ritmul în arta decorativă	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.7.Compoziția plastică	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.8.Perspectiva	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.9.Studiul după natură. Structuri și texturi.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.10.Reprezentarea omului.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.10.1.Proporțiile corpului	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.10.2.Portretul.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.11.Noțiuni de design	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.12.Noțiuni de arhitectură.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.13. Tehnici bidimensionale	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.13.1 Tehnici grafice.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.13.2.Tehnici picturale.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.14.Tehnici tridimensionale.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.15.Fotografia	Eroare! Marcaj în document nedefinit.

Bibliografie selectivă	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Lista ilustratiilor	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Capitolul III. Proiectul de cercetare artistică.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
3.1. Repere din arta modernă și contemporană, context și suport al temei suferinței.	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
3.2. Maestrul și ștafeta pedagogică	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
3.3. Proiectul de cercetare artistică în prima etapă. Portretele realizate de elevi.	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
3.4. Proiectul de cercetare artistică etapa a doua. În atelier.	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Capitolul IV. Concluzii generale.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Anexe	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Bibliografie și resurse online.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.

Introducere

Cuvinte cheie: copil, portret, suferință, profesor, disciplina Educație plastică, pedagogie, psihologie, educație, artă, expresionism, terapie, emoție, expresie, autocunoaștere, catarsis, tehnici grafice, monotip, monoprint, expoziție.

Cercetarea de față se fundamentează pe experiența didactică la catedra de Educație plastică în mediul rural, acolo unde sărăcia, destructurarea familială, alcoolismul, violența, precaritatea asistenței sociale și mentalitatea privind educația instituțională sunt factorii care declanșează suferința infantilă, fenomen imposibil de ignorat de către cadrul didactic, deoarece influențează semnificativ procesul educațional, performanța școlară și, pe termen lung, succesul grupului social din perspectiva coeziunii, coerenței și performanței comunitare.

Activitatea didactică în acest mediu presupune un efort susținut din partea profesorului, care trebuie să identifice suferința și formele ei la elevi, pentru a putea găsi și utiliza cele mai potrivite metode și mijloace didactice, astfel încât procesul educațional să se desfășoare cât mai aproape de standardele din programele școlare și elevii să dobândească nu doar competențe măsurabile prin evaluări standardizate, dar și autocunoaștere și valorizarea învățării permanente ca instrument și strategie de adaptare socială și profesională. Desigur că propriile experiențe de viață, la aceleași vârste, similare cu ale elevilor, se constituie într-un bagaj de natură să dezvolte empatia, compasiunea, înțelegerea profundă a suferinței, astfel încât comunicarea și cooperarea cu aceștia să faciliteze parcursul școlar prin dezvoltare personală, dobândirea stimei de sine și consolidarea acesteia, descoperirea potențialului și a valorii personale, importanța raporturilor cu grupul de colegi și orientarea profesională.

Temă recurentă în creația artistică personală, copilul în suferință, se vectorizează convergent cu starea de fapt din mediul școlar într-un proces care pune împreună cele două direcții de cercetare ale tezei, respectiv alcătuirea ghidului pentru profesorul de educație plastică în gimnaziu și cele două galerii de portrete care exprimă două viziuni ale suferinței, respectiv cea a elevilor și cea a artistului profesor de educație plastică.

În ce privește cele două galerii de portrete, cea realizată de elevi are scopul de a facilita exprimarea emoțiilor greu comunicabile, conștientizarea acestora și agregarea într-o expoziție manifest, care să atragă atenția asupra unui fenomen prezent în jurul nostru, asupra

unei realități inconfortabile, stringente. Este un apel la sensibilitatea adultului și la conștiința sa, în sensul activării unui răspuns specific, care să angreneze resorturile socio-profesionale dedicate.

Proiectul artistic personal se constituie în partener de dialog vizual cu cel realizat (și inspirat) de elevi și are menirea de a augmenta „vocea” copiilor și de a conferi o audiență sporită acestei problematici.

Din perspectiva funcției proiective a desenului, profesorul de Educație plastică este privilegiat în ceea ce privește cunoașterea elevului, ceea ce permite o calibrare mai fină a resorturilor active în învățare. Emoțiile, stările, sentimentele „vorbesc” prin desene, picturi, mai lesne decât prin cuvinte; copilul se simte mai puțin expus, mai puțin vulnerabil, mai ales dacă vocabularul este sărac și lipsește deprinderea de a vorbi despre ceea ce simte.

În ce privește formele de expresie lingvistică a suferinței, am considerat utilă o explorare a diversității sintagmelor care definesc sau ilustrează această trăire fundamentală a condiției omenești, prin intermediul metaforei. Lucrarea Anastasiei Petrovna¹ oferă numeroase exemple într-o clasificare din care am selectat câteva din cele mai folosite expresii de către copiii din mediul rural.

A mânca bătaie, a i se strânge inima, a scoate untul din cineva, a face cuiva bucata sunt doar câteva expresii care desemnează suferința, din perspectiva victimei și agresorului deopotrivă, cu precizarea că în suferință este și agresorul, acesta aflându-se tot într-un dezechilibru, proiectând asupra celuilalt propriile furtuni emoționale. Cu toate că termenul de *bullying* este intrat în circulație curentă, am observat că este rar folosit de către copii când vorbesc între ei, expresii ca cele de mai sus fiind încă uzitate pe scară largă, poate și datorită faptului că în familie sunt o practică obișnuită. Măsurarea violenței verbale, unul din indicatorii cercetării realizate de către Autoritatea Națională pentru Protecția Copilului și Adopție în 2001, respectiv în 2013, relevă discrepanțele dintre răspunsurile copiilor și cele ale părinților. „Explicația, atât pentru diferențele dintre perioadele analizate, cât și pentru diferențele între răspunsurile oferite de părinți și copii, poate fi dată de dezirabilitatea socială a răspunsurilor oferite de părinți, comportamentul de a jigni/înjura un copil fiind definit inadecvat de majoritatea persoanelor. Nu numai actul în sine al violenței are consecințe, ci și contextul în care aceasta se produce.”²

¹ Anastasia Petrova, *Metafora ca mijloc de reprezentare a conceptului „suferință”*, Ovidius University Annals of Philology, Volume XIII

² Organizația „Salvați Copiii”, *Abuzul și neglijarea copiilor în familie. Studiu sociologic la nivel național*, Speed Promotion, București, 2013.

În capitolul întâi, **Perspective interpretative complementare**, am trecut în revistă conceptul de suferință din mai multe domenii ale cunoașterii, pentru a contura un areal semantic cât mai larg. Medicina identifică această stare cu alterarea sănătății, a echilibrului fiziologic, și avansează un diagnostic după teste și criterii specifice. Psihologia, la rândul ei, folosește mijloace specifice de identificare a suferinței (exemplele care ne interesează sunt testele proiective – testul arborelui, desenul familiei etc -) și propune strategii terapeutice individuale și de grup, după caz. Filosofia educației, prin conceptul de eupatie, asociază termenului sensuri multiple ca eveniment, trăire, suferință, emoție, atribut și propune două niveluri de manifestare, corporală și sufletească, înțelegând termenul ca pe un parcurs al acceptării, astfel încât în cunoașterea și înțelegerea stării de suferință stau și ameliorarea și chiar vindecarea, prin răspunsul activ, conștient, asumat. În acord cu sensul profund al conceptului de eupatie, se poate formula ipoteza conform căreia profesorul de arte are și funcție de ghid eupatic pentru elev, care este ajutat, prin activitatea de atelier, să reducă disonanța cognitivă³ și să îmbunătățească performanța școlară prin atenuarea disconfortului emoțional.

Strategiile de coping care au ca obiect reglarea emoțională sunt cele care interesează în cazul de față, acestea folosind tehnici diverse în terapia prin artă; imageria, spre exemplu, este folosită pe scară largă în multe alte domenii, cum ar fi sportul, acțiunile militare, marketingul, confruntările politice.

Privită prin prisma morală, suferința este experimentată ca limitare, făcând parte din categoria situațiilor închise ale vieții, dar și ca posibilitate de progres, înnoire, accedea la un nivel superior de înțelegere asupra vieții.

Copilul în suferință în era digitală este subcapitolul în care este expusă această realitate a importanței tehnologiei în viața cotidiană și care determină fracturi în procesele cognitive complexe la copil, fenomen observabil nemijlocit în comunicarea directă, mai cu seamă când solicitarea are ca obiect mărturia, opinia personală. Formula „nu știu cum să spun”, însoțită de jenă și neputință, este frecvent întâlnită în dialogul cu profesorul, care este nevoit să găsească o alternativă de exprimare pentru elev, frecvent în dificultatea de a avea un discurs clar, coerent, argumentat. Aceasta incapacitate este o suferință în sine, care alterează stima de sine, generează frustrare și poate chiar compromite parcursul educațional.

Aparent paradoxal, expunerea necontrolată la mass-media limitează și reduce orizontul cognitiv, prin facil, imediat și suprastimulare emoțională primară. Drept

³ Leon Festinger, *A Theory of Cognitive Dissonance*, Stanford University Press, Palo Alto, 1957, p.2

consecință, efortul la care este solicitat copilul în procesul educațional intră în conflict cu starea de confort indusă de mass-media prin gadget-urile din ce în ce mai specializate, astfel încât beneficiile pe termen mediu și lung ale învățării în sistem instituțional sunt opace pentru copilul care nu are exercițiul proiecției în viitor, prezentul continuu acaparând toate capacitățile de relaționare cu mediul. În această stare de lucruri, universul axiologic al copilului este perturbat, perceperea valorii rezumându-se la aspecte palpabile, materiale, cu excepția raporturilor familiale, percepute însă gregar, fără judecată critică.

Preocuparea față de condiția copilului este centrală în pedagogia modernă, ale cărei repere sunt menționate în subcapitolul **Mari personalități și bibliografii** pentru importanta schimbare de paradigmă care a dus la transformări esențiale în procesul de învățământ european. În această secțiune sunt prezentate pe scurt contribuțiile celor mai importanți exponenți ai pedagogiei moderne.

Pedagogia contemporană este centrată pe elev, concepție dezvoltată de personalități formatoare de școală pedagogică, cum sunt Comenius, care a deschis calea către educația bazată pe cunoașterea naturii, unul dintre principiile fundamentale fiind reprezentat de distribuția pe categorii de vârstă a instruirii și educării, Pestalozzi, care a formulat o serie de principii ale educației valabile până în ziua de astăzi, J.F Herbart, care identifică cei doi piloni de bază ai domeniului, etica, responsabilă de scop, și psihologia, responsabilă de metode.

Perspectiva filosofică asupra educației a identificat vectorii principali ai dinamicii acesteia, cum ar fi: legile organismului social la Spencer, pragmatismul la Ch. Peirce (1839-1914) și W. James (1842-1910), instrumentalismul la J. Dewey (1859-1952).

Într-o formulare sintetică, Prof. Sorin Cristea expune antitetic cele două modele de pedagogie: „În acest spirit, pot fi explicate și formulele exersate, pînă în prezent, la nivel de politică a educației, fără o determinare istorică precisă, care susțin opoziția antagonică existentă între: a) paradigma educației/instruirii magistrocentriste (centrarea educației/instruirii pe educator, profesor); b) paradigma educației/instruirii pedocentriste (centrarea educației/instruirii pe copil, elev, educat.”⁴

Sisteme educaționale novatoare se cristalizează în secolul douăzeci. Personalități ca Rudolf Steiner, Maria Montessori, Janusz Korczak creează școli în care noile sisteme

⁴ Prof. Dr. Sorin Cristea, *Paradigme în educație/pedagogie*, Didactica Pro, Revista de teorie și practică educațională, Nr 5-6 (87-88) 2014, Centrul Educațional Pro Didactica
https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/93_100_Paradigme%20in%20educatie_pedagogie.pdf

educaționale sunt puse în aplicare, cu rezultate remarcabile. O deosebită contribuție la evoluția educației în societatea modernă o reprezintă cartea cunoscută la nivel mondial, „Secolul copilului” de Ellen Key, un manifest vehement al condiției copilului modern, în care societatea burgheză este acuzată de ipocrizie, duplicitate, ignoranță și chiar cruzime.

Capitolul întâi al tezei se încheie cu prezentarea a trei tipuri de fișă psihopedagogică utilizată de către cadrele didactice ca instrument de cunoaștere a elevului și de orientare școlară și profesională a acestuia.

Capitolul al doilea al tezei, **Ghidul profesorului de educație plastică în gimnaziu**, reprezintă contribuția pe care am adus-o la resursele destinate cadrelor didactice din ciclul gimnazial. Necesitatea ghidului de educație plastică pentru gimnaziu se justifică prin puținătatea materialelor de referință specifice și prin nevoia de a asigura profesorilor de alte specialități (care primesc ore de educație plastică în completarea normei didactice) un îndrumar, un material de orientare în disciplină, care să conțină temele plastice esențiale din programa celor patru ani de gimnaziu, aprofundate succesiv pe toată durata ciclului de învățământ. Acest material structurează temele plastice din toată programa școlară de gimnaziu, astfel încât acesta să poată fi folosit pe parcursul întregului ciclu de învățământ. Noutatea pe care acesta o conține se regăsește în partea a patra a fiecărei teme, notată cu litera D, în care sunt enumerate câteva direcții de extrapolare a temei plastice, astfel încât elevul să poată extinde și corobora achizițiile acestei discipline cu elemente de cunoaștere de la alte materii, cu experiențe proprii de viață, în scopul de a-și lărgi orizontul dezvoltării personale în manieră integrativă și de a-și operaționaliza un câmp informațional și experiențial cât mai vast. Un alt scop declarat al ghidului este acela de a determina profesorul să valorizeze această disciplină ca pe o resursă privilegiată în dezvoltarea armonioasă a personalității elevului.

În acord cu tema de cercetare, dar și cu importanța temei plastice în sine, reprezentarea figurii umane ocupă un spațiu mai amplu în cuprinsul ghidului. Astfel, studiul proporțiilor corpului uman îl precede pe cel al portretului. Prezentarea unor exemple/formule de realizare a figurii întregi este utilă pentru înțelegerea parcursului istoric al imaginii omului, modelată de mituri, credințe, concepte estetice. Omul vitruvian, numărul de aur, canonul bizantin ilustrează viziuni asupra formei și proporțiilor corpului uman în acord cu paradigma timpului.

În practica de specialitate curentă, unitatea de măsură pentru desenul corpului uman o reprezintă înălțimea capului, cu mențiunea că multitudinea de tipuri morfologice determină variații semnificative. Acest aspect este foarte important de exemplificat cu imagini din

diferite surse, în funcție de mijloacele pe care le are la dispoziție cadrul didactic. O regulă învățată în anii de studiu din facultate de la profesorul de atelier indică întotdeauna sensul construcției imaginii de la general la particular, de la simplu la complex, de la reperle principale la detalii. În procesul de observare a motivului/modelului, „privirea” geometrizzantă esențializează și împarte întregul în forme simple, mai ușor de asamblat. În aceeași cheie se desfășoară și etapele desenului de portret, folosindu-se axe și etaje faciale de construcție, ținându-se seama de reperle apărute pe măsură ce se conturează forma craniului și a faciesului. O dată deprinsă construcția, suporturile și instrumentele folosite determină expresivități diverse, în armonie cu stările sufletești ale modelului, cu mesajul, mai discret sau mai accentuat pe care acesta îl poartă/emană. Fiecare tehnică folosită va sluji la susținerea expresivității prin adecvare, armonie sau contrast.

La punctul D al temei este descrisă o tehnică de realizare a autoportretului într-o manieră insolită, prin reproducerea în desen a unei imagini prin devoalare treptată, despre care autorul nu știe că este o fotografie a propriului chip. În acest fel, desenul este rezultatul exclusiv al observației. Ceea ce se urmărește este ca subiectul să deseneze ceea ce vede, nu ceea ce știe, astfel eliminându-se potențialele blocaje generate de raportul problematic cu reprezentarea imaginii de sine. Tot în această secțiune, sunt prezentate considerente referitoare la imaginea corpului, la modul în care sunt percepuți elevii de către colegii lor în funcție de abilitățile la desen și la tactul de care profesorul trebuie să facă uz pentru a dirija o activitate cu o asemenea miză, înțeleasă nu doar din perspectiva evaluării docimologice, cât mai ales din cea a implicațiilor psihologice specifice vârstei și etapei de dezvoltare psihosomatică.

Lista extrapolărilor din secțiunea a patra (D) a fiecărei teme este zona deschisă fiecărui profesor pentru a continua, a modifica, a îmbunătăți, a adnota, a consemna experiențe relevante din practica pedagogică. În acest sens, ghidul reprezintă și o resursă valoroasă a profesorului în activitatea sa din cadrul cercurilor metodice de specialitate, unde schimbul de experiență consolidează bunele practici, se susține motivația pentru învățare continuă, se proiectează activitățile extrașcolare conexe disciplinei, se satisface nevoia de apartenență la un grup profesional cu un profil special (având în vedere că profesorii de Educație plastică sunt absolvenți de școli de artă, cei mai mulți sunt mai întâi artiști, apoi profesori). Viziunea asupra ghidului este îmbogățirea lui permanentă prin adaosuri, creșterea și diseminarea acestuia în școlile gimnaziale.

Capitolul al treilea, **Proiectul de cercetare artistică**, descrie cele două direcții de cercetare, cea pedagogică, în care elevii au realizat propria galerie de portrete ale copilului

în suferință, și cea a proiectului de atelier, în care suita mea de portrete a avut ca bază de inspirație creația elevilor.

În subcapitolul întâi, **Repere din arta modernă și contemporană, context și suport al temei suferinței**, am evocat artiștii și operele cele mai semnificative pentru determinarea raportării creației personale la un curent artistic din arta modernă și contemporană.

Edvard Munch exprimă angoasa și frământarea existențială, tumultul trăirilor sufletești într-o operă marcată de registrul acut al expresivității, în portrete pline de suferință. *Strigătul* este cea mai cunoscută lucrare de către publicul larg, dar artistul a creat serii întregi de portrete ale surorii bolnave de tuberculoză, s-a înfățișat pe sine în ipostaze dramatice, iar moartea este un personaj prezent în mare parte din creația sa.

Vincent van Gogh reflectă în opera sa nu doar suferința personală, dar și cea a oamenilor de condiție modestă, țărani, muncitori, marginali.

Käthe Kollwitz este un reper foarte puternic, opera sa având ca temă centrală suferința, în special cea a copiilor din timpul războiului. Foamea, boala, disperarea, cruntele realități ale vremii au constituit opera manifest a acestei artiste, care „strigă” prin portretele sale durerea dramelor războiului. *Pâine, Șomaj, Foame, Mortalitate infantilă* sunt „capete de acuzare” pe care artista le arată lumii ca markeri de memorie ai conflagrațiilor și ai consecințelor acestora.

Egon Schiele, exponent marcant al expresionismului austriac, creează într-o viață foarte scurtă o operă în care portretul și autoportretul ocupă un loc central. Artistul creează serii de autoportrete descărnate, în ipostaze pline de suferință, (auto)înterogare angoasată și furie destinală.

Opera lui **Leon Mișosniky** este o descoperire recentă, din ultimul an de cercetare. Privilegiul de a intra în universul creației acestui artist s-a transformat în revelație, prin intermediul monografiei realizate de Valentina Iancu, un proiect de recuperare a unui artist cu o operă cvasi-necunoscută, de o factură încadrabilă în curentul larg al expresionismului, dar într-un culoar frecventat mai degrabă de exponenții artei brute, în care portretele domină și generează reacții acute în orice privitor, cu atât mai mult în cel cu orizont artistic similar. „Arta copiilor este pentru Leon Mișosniky o opțiune plastică de natură autoreferențială. Creația sa de maturitate are la bază un proces introspectiv prin care se oprește vizual asupra copilăriei. Prin artă, Leon tratează obsesiile care l-au urmărit toată viața.”⁵

⁵ Valentina Iancu, *Leon Mișosniky*, Ed. Vellant, București, 2014, p.39

Corneliu Baba este artistul a cărui operă am perceput-o ca pe o reflecție extrem de profundă asupra identității și condiției umane. Lipsită complet de orice urmă de frivolitate sau facil, creația sa reflectează amar la întrebările fundamentale, la sensul suferinței, la curajul și asumarea introspecției. *Regele nebun*, *Spaima*, portretele singulare și de grup sunt opere de o luciditate aspră, neiertătoare.

Profesorului de atelier **Mircia Dumitrescu** îi aduc omagiul meu pentru ștafeta pedagogică predată atât de riguros, dar și generos, în același timp, pentru implicarea neobosită în toate proiectele derulate în anii de studiu. Am consemnat, de asemenea, că însăși creația sa, impresionantă, este o școală în sine, pentru orice discipol receptiv și pasionat de cunoaștere.

Proiectul de cercetare artistică în prima etapă. Portretele de copil în suferință realizate de elevi au, în afară de funcția de apropiere a metodelor și tehnicilor de lucru aferente temei plastice a portretului din programa școlară, scopul de a da expresie plastică stării de suferință, de a proiecta stări și emoții resimțite ca dureroase, atât pentru beneficiul catartic, cât și ca modalitate de autocunoaștere și cunoaștere complementară a semenilor. Experimentând, prin adaptarea temelor din curriculum, abordări mai flexibile ale sarcinilor școlare și dirijând procesul didactic în sensul maximizării potențialului de exprimare plastică prin stimularea capacităților proiective ale elevilor, am obținut rezultate (respectiv lucrări ale acestora) cu caracteristici dezirabile, cum ar fi prospețime, ingeniozitate, insolit, creativitate.

Portretele copiilor exprimă viziunea plastică pe care aceștia o au despre conceptul de suferință în formele cele mai diverse (tristețe, furie, dor, neliniște, agresivitate, ignorare, timiditate, respingere, imagine de sine alterată, devalorizare, marginalizare, dependențe etc).

O atenție deosebită este necesară atunci când tema plastică tratează reprezentarea figurii umane, deoarece încărcarea proiectivă este maximă și poate furniza informații importante profesorului, pe multiple paliere: organizare în pagină, utilizarea elementelor de limbaj plastic, abordarea cromatică/noncromatică, proporții, prezența/absența simbolurilor, accentuarea unor elemente ale figurii, dinamism, expresivitate, aberații grafice, absența unor elemente esențiale de structură etc.

În etapa întâi a proiectului, elevilor de gimnaziu li s-a adresat cerința efectuării unei sarcini școlare în cadrul temei portretului. Pentru început, elevii au învățat construcția figurii umane, pornind de la schițarea formei generale, trasarea axelor și reperelor, apoi construcția pe etaje și finisarea detaliilor. În etapa următoare, elevii au creat portretele de expresie a suferinței, în felurite ipostaze ale acesteia. Drept urmare, paleta expresiilor este largă,

surprinzătoare pe alocuri, în pofida sărăciei de mijloace (instrumente) și de referințe din sfera culturii generale. Cu atât mai valoroase sunt aceste lucrări, cu cât orizontul de cultură generală e mai modest, acest fapt îndreptățindu-ne să observăm cum nevoia de exprimare, afirmare și comunicare poate depăși bariere sau dificultăți de ordin social sau de altă natură. Această realizare ține de esența ființei umane care se validează pe sine prin schimburi și raporturi cu celălalt, prin empatie, compasiune și comunicare.

Cartea lui Teodor Abt, *Introducere în interpretarea jungiană a desenelor*⁶, conține în partea a treia o secțiune în care se prezintă semnificațiile instrumentelor și tehnicilor folosite în artele plastice, o resursă deosebit de utilă în analiza desenului la copil, și care oferă un suport interpretativ complementar profesorului de educație plastică. Desenul cu pixul, spre exemplu, este o tehnică mai puțin folosită la clasă, dar pe care eu o încurajez pentru eliminarea de inhibiții și de teama că „greșeala” nu se mai poate corecta, că desenul poate fi foarte ușor compromis. Deosebit de utilă este învățarea unei deprinderi specifice, anume aceea de a transforma „greșeala” într-un element insolit de creativitate spontană. Dacă se procedează în acest fel, elevii sunt încântați de această „ieșire de urgență”, se relaxează și elimină blocajele mai ușor, capătă mai multă încredere în forțele proprii de a rezolva o problemă plastică, fără să o ia de la capăt pe altă foaie, fără conștiința ca s-a produs „ireparabilul”. Pentru beneficiul psihologic al elevului, recomand fără rezerve această abordare.

Proiectul de cercetare artistică etapa a doua. În atelier.

Tematica suferinței infantile este recurentă în creația mea artistică. Interesul pentru literatura în care copiii sunt personajele principale (*Morcoveață, Cuore, Singur pe lume, Împăratul muștelor, Băieții din strada Pal, Oliver Twist* etc.) s-a extins, în timp, la alte domenii cu subiecte similare: arhive fotografice (inclusiv cele personale), fotoreportaje din zone calamitate de război, exploatarea copiilor în era industrială, dezastre naturale etc. Aceste materiale au constituit fondul din care am selectat în timp, pentru studiu, imaginile pe care le-am considerat „suportul” proiectiv potrivit stării momentului respectiv. O parte din colecția de portrete din atelier sunt realizate în perioada anterioară formării academice, în care am experimentat, autodidact, diverse tehnici de desen, cum ar fi mina de grafit, pastelul gras, penița, pixul cu gel. În anexe sunt prezentate grupaje din serii de portrete realizate în diferite perioade de creație, inclusiv din mapa de examen la admiterea în școala doctorală, pentru a ilustra persistența temei.

⁶ Theodor Abt, *Introducere în interpretarea jungiană a desenelor, Partea a treia, Instrumente pentru interpretare*, Editura TREI, București, 2019

În debutul cercetării artistice în atelier, am derulat un experiment de manipulare a imaginilor din mapa mai sus menționată, care a constat în testarea unui procedeu de transfer pe suport din lemn a portretelor imprimare pe hârtie, cu laser. Nu am continuat în această direcție, dar am consemnat-o, deoarece face parte din întregul proces.

Am studiat seriile de portrete realizate de elevi și am înțeles că activitatea mea de atelier nu trebuie să fie separată de creația elevilor și că dialogul autentic nu înseamnă doar alternanță în discurs, ci interacțiune genuină. Am realizat că portretele copiilor sunt nu doar un răspuns, ci și o sursă, și astfel am pornit proiectul personal având ca linie de start chiar imaginile create de ei, onestitatea, candoarea, intuiția, chiar frugalitatea lor. Am ales tehnica monotipiei pentru rapiditatea execuției, pentru nota de gestualism pretabil acestei tehnici, în care am lucrat „unu la unu”, generând câte o imagine-răspuns pentru fiecare desen al copiilor selectat. În acest fel a fost creată seria întâi sau seria *raw*, respectiv portrete în care am căutat să surprind esența din desenul copilului, lăsând dominant filtrul subiectiv, emoțional, și trecând în plan secund „meseria” cu metodele, tehnicile și schemele ei.

Vorbind despre tehnică, am trecut în revistă câțiva artiști care au folosit monotipia. Antoon Salaert și G. B. Castiglione sunt numele pionierilor domeniului. M. B. Prendergast este un artist care a folosit monotipia într-o manieră picturală. Edgar Degas, spre exemplu, a experimentat mult în această tehnică, folosind mijloace și instrumente diverse, banale sau insolite, uneori monotipurile devenind suport pentru lucrări mai complexe. Până în prezent, această tehnică e un prilej ofertant pentru experiment în atelierul artiștilor. În atelierul de gravură al UNARTE, profesorul Florin Stoiciu și asistenții săi au realizat numeroase demonstrații de lucru în această tehnică, această resursă fiind disponibilă pe platforme online. De asemenea, un material de referință este lucrarea „Tehnici și maniere în gravură”, în care este explicată distincția tehnică dintre monotip și monoprint, de exemplu, pentru a păstra rigoare și acuratețe în înțelegerea aspectelor tehnice ale acestei maniere de creație.

În cea de a doua etapă de lucru, am selectat din seria de monotipuri o suită asupra căreia am intervenit grafic cu elemente-simbol, într-un proces similar cu cel al imaginației active, folosit în psihanaliză, în special în cea jungiană, în sensul explorării posibilității de a exprima vizual conținuturi ale inconștientului.

Alte variațiuni ale tehnicii, cum ar fi diverse tipuri de încerneluire a unei matrițe din plexiglas (am obținut efecte diferite pentru același desen), crearea portretului prin degajarea cernelii de pe placa încerneluită complet (imaginile rezultate sunt similare vizual cu negativele filmelor foto pe pelicula fotosensibilă) au generat imagini care rămân la stadiul de experiment și sunt arhivate doar pentru a ilustra un parcurs de laborator artistic. Tot în

acest flux, au fost create colile-suport, prin impregnare cromatică liberă cu diferite soluții (iod, clor, apă oxigenată, alcool sanitar etc). În ateliere, acest tip de experiment este o practică curentă.

Activitățile de diseminare a cercetării s-au concretizat în trei evenimente, care au avut loc la Școala Gimnazială Nr. 1 Gruiu (unde sunt titularul catedrei de Educație plastică), la Casa Corpului Didactic Ilfov și la UNAgaleria – Expoziția cercetării doctorale, al cărei vernisaj a avut loc în data de 27 iulie 2022 și care a reunit lucrările doctoranzilor din toți cei trei ani de studiu 2019-2022.

Expoziția din școala în care predau a fost consemnată în numărul 578, ediția print a publicației *Jurnalul de Ilfov*, 6-12 decembrie 2021, articol încadrat la rubrica *Eveniment*, sub semnătura lui Eugen Dichiseanu.

Vernisajul expoziției de la Casa Corpului Didactic Ilfov a avut loc în data de 25 februarie 2022 și a reunit selecții din ambele galerii de portrete, cea a elevilor și cea personală. Evenimentul s-a încheiat cu o masă rotundă, unde au avut loc dialoguri pe teme de actualitate despre condiția copilului, formele de suferință la care este expus și responsabilitatea fiecăruia dintre noi față de educația și grija pentru noile generații.

Am alocat o mică secțiune notelor de atelier de la finalul proiectului de cercetare artistică, într-o continuitate a unui obicei pe care mulți artiști l-au practicat în atelier, de-a lungul timpului.

Concluzii.

Alcătuirea ghidului destinat profesorului de educație plastică în gimnaziu s-a constituit într-un demers care a vizat, în principal, o abordare cât mai sintetică, cu scopul de a-l face operațional, ușor de folosit, dar și de adnotat, deoarece, în concepția mea, acesta s-a dorit un instrument-suport și o platformă de acumulare a experienței didactice a disciplinei, într-o manieră liberă, potrivită cu abordarea mai puțin rigidă a materiei. Considerând că fiecare profesor utilizator al acestui ghid va aduce o minimă contribuție, așteptarea este ca volumul conținuturilor să „crească” de la an la an, în beneficiul elevilor, care să perceapă aria generoasă de posibilități pe care această disciplină le oferă în dezvoltarea culturii vizuale și a dezvoltării personale deopotrivă.

Având în vedere că ghidul reprezintă componenta didactică a cercetării și acesta este o resursă deschisă, concluziile nu pot fi decât parțiale. Continuarea, dezirabilă și

preconizată, va putea fi urmărită prin mijlocirea inspectoratelor școlare teritoriale, în funcție de implicarea profesorilor de educație plastică care își vor aduce contribuția la proiect.

Prima etapă a cercetării, în care am derulat proiectul cu elevii de gimnaziu, a avut un parcurs în care colaborarea a decurs excelent, elevii au înțeles cât de importantă este reprezentarea figurii umane și care este miza expresiei plastice a emoțiilor, modul în care acest exercițiu determină o mai bună autocunoaștere și cât de mult contează consolidarea deprinderilor folositoare pe termen lung. Faptul că elevii au înțeles că pot descifra mai ușor expresiile de pe chipul uman prin propriile proiecții plastice i-a încurajat să se exprime liber, cu atât mai mult cu cât nu au avut nici un fel de condiționări în ce privește materialele și instrumentele de lucru. Acordul lor de participare la acest proiect a fost oferit fără rezerve. Participarea nici unui elev nu a fost condiționată în vreun fel.

În ce privește proiectul artistic personal, așa cum se întâmplă obișnuit în practica de atelier, parcursul generează mai multe direcții experimentale, din care se elimină cele care nu generează rezultatul mulțumitor. Tehnica monotipiei este cea care, în cazul de față, am considerat că servește cel mai bine proiectul artistic. Faptul că am creat propria galerie de portrete filtrând imaginile create de copii prin sensibilitatea și maniera de transpunere vizuală personală, mi-a întărit convingerea că încrederea, empatia, validarea, încurajarea sunt factorii catalizatori ai comunicării și cooperării, cei prin care se creează premisele succesului oricărui proiect de colaborare.

Activitățile de diseminare a cercetării artistice au vizat mediile educaționale interesate de proiect, respectiv Școala gimnazială Gruiu, Casa Corpului Didactic din județul Ilfov și UNARTE București (**Anexa 22**).